

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 347.921.6(477)

С.С. БОГЛЯ

Національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Розглядаються проблеми пов'язані з визначенням поняття судових витрат у цивільному процесі; аналізуються висловлені в науці цивільного процесуального права погляди на їх визначення. Доведено, що при визначенні поняття судових витрат, у першу чергу, варто мати на увазі витрати держави.

Українська держава виявляє велику турботу про охорону прав і свобод громадян та організацій. Захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів покладено на різні правоохоронні органи та суд. Важлива роль у виконанні цієї функції належить суду, судовому захисту. Громадянам і організаціям надане право на судовий захист порушеного права, що оспорується, чи охоронюваного законом інтересу. Це право громадян закріплене в частині першій ст.55 Конституції України і є невід'ємною їхньою правомочністю, тому згідно ст.4 ЦПК України відмова від права на звернення до суду недійсна.

Захист прав та охоронюваних законом інтересів здійснюється головним чином шляхом розгляду і вирішення судами на своїх засіданнях різних цивільно-правових спорів. Виконувана судами при цьому робота складає особливий вид державної діяльності, що спрямована, перш за все, на охорону від усяких порушень соціально-економічних, політичних і особистих прав і свобод громадян і організацій.

Необхідні для здійснення цієї діяльності кошти судам виділяються з державного бюджету шляхом їх фінансування, тобто, наділення фінансовими ресурсами. Фінансування державних витрат здійснюється на підставі низки принципів: плановості, цільового призначення коштів, безповоротності і безоплатності, ефективного використання коштів, дотримання режиму економії та здійснення постійного контролю за використанням виділених коштів тощо [1, с.167].

При цьому витрати держави, що опосередковують його функціонування, а основа частина їх покривається за рахунок бюджетних коштів, система витрат державного бюджету (тобто єдність всіх витрат, що покриваються за рахунок бюджету держави), прямо залежать від політичного і соціально-економічного характеру діяльності держави [2, с.405].

Виділені кошти, що складають прямі витрати держави

на правосуддя, витрачаються на виплату заробітної плати суддям і персоналу судів, державних експертних установ, утримання та ремонт приміщень, придбання устаткування й інвентарю, задоволення потреб у канцелярських виробках, покриття поштових витрат і на інші цілі.

Крім цих прямих витрат держава несе й такі витрати, як: невироблена продукція особами, які з'явилися до суду в зв'язку з розглядом цивільної справи, сума заробітної плати, що зберігається за свідками, перекладачами та ін.

Одні прямі витрати держави на правосуддя складають значні суми. Так, згідно Закону України від 26 грудня 2002 року "Про Державний бюджет України на 2003 рік" передбачено наступні витрати, що пов'язані тільки з здійсненням правосуддя місцевими судами - 184449,7 тис. грн., Апеляційним судом України та апеляційними судами - 61787,3 тис. грн., Касаційним судом України - 10306,8 тис. грн., Верховним Судом України - 24469,1 тис. грн. [3]. При цьому є ще й такі витрати, що пов'язані, зокрема, з фінансовою підтримкою технічного забезпечення у сфері удосконалення законодавства, підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату тощо.

Окремо по цивільних справах таких даних немає. Загальні ж витрати держави на розгляд цивільних справ, у порівнянні з розглядом кримінальних справ, є набагато вищими, тому що в цілому по країні цивільні справи складають більш ніж 65 % усіх справ, що надходять у суди. Більшість таких справ порушуються за позовами громадян, а відповідачами по них виступають інші громадяни й організації.

При цьому, як зазначається у доповіді Голови Верховного Суду України В.Т. Маляренко, з якою він виступив 12 березня 2003 р. на спільному розширеному засіданні Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України, що суди України, особливо місцеві суди і Верховний Суд, працюють із дуже великим перевантаженням. Із року

в рік стрімко збільшується кількість справ, які надходять на розгляд судів загальної юрисдикції. Якщо у 2000 р. їх було 1,5 млн., у 2001 р. - 2,5 млн., то у 2002 р. понад 4 млн. Прогнозується, що в 2003 р. на розгляд судів надійде майже 6 млн. справ

Особливо стрімко зростає кількість цивільних справ, які надходять на розгляд в усі інстанції судів загальної юрисдикції. В 2002 р. у провадженні загальних судів було 1,7 млн. цивільних справ, що в три рази більше, ніж у 1992 р., і на 13,6 % більше ніж у 2001 р. Зокрема, в судах першої інстанції перебувало у провадженні 1,6 млн. справ, в апеляційних судах - 73 тис., у Судову палату у цивільних справах Верховного Суду України надійшло 18,8 тис. справ. Така динаміка є наслідком того, що проголошене Конституцією України право фізичних і юридичних осіб на судовий захист та поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, знаходить практичну реалізацію і через це має оцінюватися лише позитивно [4, с.9].

Розгляд судами великої кількості цивільних справ приводить до ще більшого зростання загальних витрат держави на здійснення правосуддя по цивільних справах через збільшення його непрямих витрат

Не можна не визнати, що в юридичній літературі при висвітленні питання судових витрат по цивільних справах, витрати держави, що складають більшість витрат по правосуддю, взагалі залишаються без уваги. Так, М.Й. Штефан зазначає, що судовими витратами є витрати, які несуть сторони, треті особи з самостійними вимогами у справах позовного провадження, заявники і зацікавлені особи у справах окремого провадження та у деяких справах, що виникають з адміністративно-правових відносин, за вчинення в їх інтересах цивільних процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи судом і виконанням по ній рішення [5, с.209]. Таким же чином висвітлюють поняття судових витрат В.А. Кройтор та М.М. Бородін [6, с.7; 7, с.71]. Автори підручника за редакцією В.В. Комарова зовсім не зупиняються на визначенні поняття судових витрат, а тільки констатують те, що закон покладає на сторони та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, обов'язок нести судові витрати по справі, які складаються з державного мита і витрат, пов'язаних з розглядом справи [8, с.141].

Як свідчить аналіз вищевказаних праць, під судовими витратами розуміються тільки ті, котрі законом покладаються на сторони, треті особи і заявників по справах окремого провадження. Таке розуміння судових витрат створює враження, начебто всі витрати несуть тільки ці особи, що не відповідає дійсності. Тому при розгляді даного питання, як і при визначенні поняття судових витрат, у першу чергу варто мати на увазі витрати держави. Це дасть можливість показати не тільки незначність витрат для осіб, які беруть участь у справі, на тлі державних витрат, але й показати демократичність, дійсну доступність судової форми захисту прав та законних інтересів громадян та організацій.

На осіб, що звертаються за судовим захистом, закон покладає обов'язок нести деякі витрати. В ст.63 ЦПК України визначено склад судових витрат, що складаються з державного мита і витрат, пов'язаних з розглядом справи. В ст.63 ЦПК України також приведено перелік витрат, пов'язаних із розглядом справи. До них належать: суми, що підлягають виплаті свідкам, експертам; витрати на проведення огляду на місці; витрати на розшук відповідача.

За рахунок державних коштів покривається велика частина витрат на здійснення правосуддя. З цього доречно питання: чому в такому випадку не усі витрати несе держава, а тільки визначена їхня частина покладається на осіб, які звертаються до суду? Відповідь одна: шляхом покладання на цих осіб частини судових витрат держава переслідує певні цілі, а саме:

- спонукати учасників спору виконувати свої обов'язки один перед одним добровільно, не доводячи справу до суду;
- попередити пред'явлення в суді свідомо необґрунтованих позовів;
- частково відшкодувати витрати держави на здійснення судової діяльності [9, с.73; 6, с.7; 7, с.71].

А.О. Мельников вважає, що в досягненні цих цілей беруть участь не всі судові витрати в цілому, а тільки один із видів - державне мито [10, с.52].

Правильним представляється погляд, відповідно до якого зазначені цілі досягаються не тільки стягненням державного мита, але й всіх інших судових витрат. Однак варто мати на увазі, що, незважаючи на значення, що мають для досягнення цих цілей обидва види судових витрат, головну роль у їхній реалізації грає все ж таки державне мито, тому що воно, як правило, стягується по всіх справах, а судові витрати по деяким справам можуть бути взагалі відсутні.

Є.Н. Ковальова як мету, що досягається при стягненні державного мита, вказує ще одну. Розглядаючи процесуальні особливості розгляду справ про розірвання шлюбу, по яких крім державного мита, що підлягають сплаті при подачі позовної заяви, державне мито стягується з одного чи обох чоловіків ще при реєстрації розлучення в органах загсу за рішенням суду, що відбулося, вона відзначає, що це мито істотно відрізняється по меті і призначенню від звичайного державного мита, стягуваного по інших цивільних справах з метою покриття частини витрат суду по провадженню по справі. Державне мито по справах про розірвання шлюбу переслідує основну мету - припинення легковажних розлучень, є економічним, чисто матеріальним заходом впливу на легковажне подружжя [9, с.191].

Однак це не додаткова мета, котра чимось відрізняється від перелічених вище. Стягнення судових витрат не тільки по справах про розірвання шлюбу, але й по інших всіх категоріях справ, є економічним, матеріальним заходом впливу. І призначення державного мита, чи ціль його стягнення, по всіх цивільних справах полягає також і в припиненні пред'явлення необґрунтованих позовів. У

даному випадку легкодумство подружжя виступає лише як різновид необґрунтованого звернення до суду¹.

У цивільному процесі судові витрати, покладені на сторони та інших заінтересованих осіб, характеризуються своєю незначністю, що є одним із проявів принципу доступності судового захисту, що властивий цивільному процесуальному праву [7, с.39-40].

Незначність витрат заінтересованих осіб у цивільному судочинстві України особливо контрастно виявляється при порівнянні їх з витратами сторін у дореволюційній Росії й у цивільному судочинстві деяких сучасних держав.

У Росії за Статутом цивільного судочинства 1864 року «тяжущіся» несли такі витрати, як гербовий збір, судові мита, канцелярські мита, збори по провадженню по справі і винагороду за ведення справи. Д.І. Азаревич писав, що покладання цих витрат на «тяжущіся» пояснюються розуміннями державних фінансів, бюджету, що змушують державу утримувати засади сплатності судової допомоги [11, с.61-64]. Іншими словами, усе це означало покладання усіх витрат по утриманню судових установ на осіб, що користуються їхньою допомогою.

У деяких державах таке положення зберігається і у наш час. Загальне правило сучасного цивільного процесуального права цих держав говорить: ніякі судові витрати по цивільних справах не можуть покриватися за рахунок державних коштів, за винятком тих випадків, коли справа велася посадовими особами та публічними організаціями [12, с.37].

В італійському судочинстві, наприклад, середні витрати промадянина на ведення цивільної справи в магістратських і мирових судах (нижча інстанція) складають 170 % від суми позову. У вищестоящих судах, де розглядаються більш значні справи, ці витрати набагато нижчі: при ціні позову від 100 тис. до 1 млн. лір витрати сторони складають близько 51 % позовної суми, а по позовах понад 1 млн. лір - тільки 8,4 % суми позову. Таким чином, у невідгідному положенні знаходяться ті позивачі і відповідачі, що звертаються в суд по дрібним цивільним справам [13, с.19].

Така ж картина спостерігається в англійському й американському судах. По розрахунках ради спілки адвокатів судові витрати по дрібних позовах, до числа яких умовно

віднесені претензії до 100 фунтів стерлінгів, складають чималі суми. Наприклад, у справі про стягнення 100 ф. ст. збитків за неналежне виконання договору, якщо кожна зі сторін запросить експерта і розгляд судом графства завершиться протягом одного дня, витрати складуть для позивача 129 ф. ст., для відповідача - 121 ф. ст. Таким чином, загальна сума витрат сторони, що програла, складе 250 ф. ст., що в два з половиною рази перевищує позовну суму [14, с.78].

На дорожнечу цивільного судочинства має прямий вплив вимушеність сторін користатися послугами адвоката. Слід зазначити, що не у всіх країнах участь адвоката при розгляді цивільних справ є обов'язковою. Однак складність і заплутаність законодавства не дозволяє обходитися в судовому процесі без них. З цього приводу П. Арчер зауважував, що по всіх справах, крім найпростіших, положення незаможної сторони менш сприятливе, ніж положення її супротивника, що запросив адвоката [15, с.148].

Дорожнеча судового процесу в багатьох випадках робить правосуддя малодоступним для малозабезпечених осіб. Острах бути втягнутим у тривале судочинство з неясним результатом і понести непомірні витрати змушують більш слабку сторону відмовлятися від використання наявного в неї права на позов [13, с.20]. У цьому є пряма залежність реальності права на судовий захист від економічних факторів.

Слід зазначити недостатність уваги в юридичній літературі до питань, які стосуються судових витрат по цивільних справах, що виражається в майже повній відсутності спеціальних досліджень по цій проблемі. Частіше за все ці питання розглядалися і розглядаються тільки в рамках підручників і навчальних посібників по цивільному процесу [5, с.209-225; 8, с.141-155; 6, с.7, 7, с.71]. Останнє дослідження окремих питань, що стосуються судових витрат, було проведено М. Бородіним та В. Кройтором «Судебные и арбитражные расходы» в 1998 році, але в цьому науково-практичному виданні розглядалися тільки окремі питання практичного застосування деяких цивільно-процесуальних норм. І, як вже зазначалось, є нагальна потреба комплексного наукового дослідження інституту судових витрат.

Зокрема є необхідним в'яснити саме поняття судових витрат. Як ми відмічали, навіть у навчальних посібниках і підручниках по цивільному процесу в одних випадках узагалі не дається поняття судових витрат [10, с.51-62; 8, с.141; 16, с.99], в інших - вони визначаються коротко, як «расходы по производству дела в суде, оплату которых закон возлагает на стороны» [17, с.107]. Так визначили судові витрати, наприклад, Р.Е. Гукасян, В.А. Кройтор, М.М. Бородін [18, с.158; 6, с.7].

В усіх цих визначеннях як істотні характеристики судових витрат виділені наступні ознаки: по-перше, суб'єктивний склад осіб, на які вони покладаються, по-друге, те, що вони є витратами по веденню справи в суді, і по-третє, те, що склад цих витрат передбачений законом.

¹ Згідно ст.77 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р., № 2811-ХІІ, виплата тимчасової допомоги на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів чи коли стягнення аліментів неможливо, і коштів на неповнолітніх дітей для відшкодування додаткових витрат, що викликані виключними обставинами, провадиться за рахунок стягуваних з батьків несплачених сум мінімальних розмірів аліментів і вказаних коштів (для осіб, котрі ухиляються від сплати аліментів, - фактично сплачених сум тимчасової допомоги і коштів) з нарахуванням 10 % на ці суми, та також за рахунок відрахувань 50 % суми державного мита, що стягується за припинення шлюбу судами та органами загсу (Див.: ВВР України -1993. -№ 5. -Ст.21).

В усіх визначеннях судових витрат, наданими переліченими нами авторами, останні дві ознаки збігаються. У першій ознаці, що стосується суб'єктів, на яких покладаються судові витрати, маються розбіжності. Наприклад, М.К. Треушніков до складу цих суб'єктів включає сторони і третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору [9, с.72]. С.В. Курильов їх визначає як «заинтересованные в деле лица» [19, с.128]. Обидва ці визначення не вільні від певних недоліків.

Згідно цивільного процесуального законодавства, судові витрати можуть бути покладені на позивача, відповідача, третю особу, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору та заявника по справах окремого провадження. Тому визначення, надане М.К. Треушніковим, не охоплює всіх суб'єктів, які зобов'язані нести за законом судові витрати. Визначення С.В. Курильова може бути витлумачене більш широко з включенням й інших заінтересованих осіб, тому що у встановленому законом колі осіб, які мають право звернутися до суду за захистом порушеного чи оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, усі вони є заінтересованими у справі особами. Однак, одні з них вимагають захисту своїх суб'єктивних прав чи інтересів, а інші - захисту прав чи інтересів інших осіб. До перших із них відносяться позивачі, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, заявники по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин, і по справах окремого провадження. До осіб, що звертаються в суд за захистом суспільних і державних інтересів, прав і інтересів інших осіб відносяться прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та особи, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб. Однак витрати по справі покладаються тільки на осіб, що мають матеріально-правову заінтересованість у результатах справи і звертаються за захистом своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

У розглянутих нами визначеннях судових витрат немає вказівки на головну їхню ознаку - на те, що судові витрати в цілому це є витрати держави, а покладені в передбачених законом випадках на сторони, треті особи і заявників суми є лише незначною їх частиною. Тому в понятті судових витрат необхідним є відображення і цієї ознаки.

З урахуванням усього сказаного, судові витрати по цивільних справах варто визначати як витрати держави на здійснення правосуддя, покладені законом на сторони, третіх осіб і заявників по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин і справ окремого провадження з метою їхньої компенсації, спонукання до добровільного виконання обов'язків і запобігання необґрунтованих звернень до суду.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані до підвищення ефективності правових норм, що регулюють діяльність судів. Зокрема, інститут судових витрат повинний служити виконанню загальних завдань економічної політики держави і сприяти досягненню власних

“вузьких” цілей по запобіганню необґрунтованих звернень до суду, спонукання учасників спору виконувати обов'язки добровільно і до більш повної компенсації витрат держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисов Е.А. Финансовое право. Учебное пособие. -- Х.: Эспада, 1999. --240 с.
2. Финансовое право: Учебник /Отв. ред. НИ Химичева -М.: Изд-во БЕК, 1996 --525 с.
3. Закон України “Про Державний бюджет України на 2003 рік” від 26.12.2002 р., № 380-IV // ВВР України. -- 2003. -№ 10-11. -Ст.86.
4. Інформаційне повідомлення про спільне розширене засідання Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України // Вісник Верховного Суду України. --2003. -№ 2. -С.9-19.
5. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. --К.: Ін. Юре, 1997. -608 с.
6. Бородин М., Кройтор В. Судебные и арбитражные расходы. --Харьков: АО «Бизнес Информ», 1997. --124 с.
7. Кройтор В. А. Гражданский процесс: Учебное пособие. --Харьков: Эспада, 2002. --288 с.
8. Цивільне процесуальне право України: Підручник. /В.В. Комаров, В.І. Тertiшніков, Є.Г. Пушкар та ін.; За ред. В.В. Комарова --Харків: Право, 1999. --592 с.
9. Советский гражданский процесс /Под ред. А.А. Добровольского. --М.: Изд-во МГУ, 1979. --360 с.
10. Курс советского гражданского процессуального права --Т.2. --М. Наука, 1981. --510 с.
11. Азаревич Д.И. Судостроительство и судопроизводство по гражданским делам -Варшава, 1981. --Т.1 -110 с
12. Авдюков М.Г., Клейнман А.Ф., Треушников М.К. Основные черты буржуазного гражданского процессуального права. --М.: Изд-во МГУ, 1978 --96 с.
13. Кудрявцев В. Кризис буржуазной юстиции и социология права // Соц. законность --1972 -№ 1. -С.18-21.
14. Пучинский В. Недоступность гражданского судопроизводства для трудящихся Англии // Соц. законность. --1973. -№ 5. --С.78-80.
15. Арчер П. Английская судебная система. --М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959. --268 с.
16. Тертьшников В.И. Гражданский процесс: Конспект лекций. -Харьков: Консум, 2002. --240 с.
17. Советский гражданский процесс /Под ред. К.И. Комиссарова и В.М. Семенова. --М.: Изд-во МГУ, 1978. --432 с.
18. Гражданское процессуальное право России: Учебник /Под ред. М.С. Шакарян. --М.: Юристъ, 2002. --634 с.
19. Советское гражданское процессуальное право. --М.: Высшая школа, 1964. --536 с.

Надійшла до редколегії 04.07.2003

БОГЛЯ С.С. ПОНЯТИЕ СУДЕБНЫХ ИЗДЕЖЕК В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Рассматриваются проблемы, связанные с определением понятия судебных издержек в гражданском процессе; анализируются высказанные в науке гражданского процессуального права взгляды на их определение. Доказано, что при определении понятия судебных издержек, в первую очередь, следует иметь в виду затраты государства.

BOGLJA S.S. CONCEPT OF THE LEGAL COST OF CIVIL PROCESS OF UKRAINE

The problems connected to definition of concept of a legal cost in civil process are considered; sights on their definition are analyzed stated in a science of a civil procedural law. It is proved, that at definition of concept of a legal cost, first of all, it is necessary to mean expenses of the state.

УДК 341.233.1+351.72:354.31(477)

Л.В. БОРЕЦЬ

Національна Академія внутрішніх справ України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДОМЧОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

На прикладі системи МВС України розглянуті особливості правового регулювання і здійснення фінансового контролю в державі.

Фінансовий контроль є важливою функцією державного управління економікою держави та її регулювання. Організаційні форми цього контролю мають відповідати вимогам частини другої статті 19 Конституції України, якою передбачено: "Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України" [1, с 8]

Організація і функціонування ефективної системи фінансового контролю - обов'язковий і невід'ємний елемент державної фінансової політики, і тому удосконалення системи фінансового контролю повинне здійснюватися не автономно, а як ланка в загальній системі мір перебудови фінансового механізму. При цьому держава використовує фінансовий механізм як найважливіший засіб контролю за ефективною витратою державних коштів

Якісність фінансового контролю, який здійснюється за мобілізацією, розподілом та витрачанням грошових коштів державними органами, різного роду організаціями, установами та підприємствами визначається в більшості у тому, наскільки міцно у правовому відношенні займають органи фінансового контролю своє місце у системі правових державних відносин, наскільки вони законодавчо забезпечені для здійснення своїх завдань з контролю виконання законодавства, і видавати на його основі правові акти виконавчої влади в області фінансових відносин. Функціонування контрольних органів передбачає наявність комплексу умов організаційного та методичного порядку – визначення об'єктів та суб'єктів контролю, меж контрольної діяльності, прав та обов'язків контрольних органів, періодичності контролю, методики

перевірки, взаємної координації роботи органів контролю. Увесь перелічений комплекс умов повинен підлягати відповідній правовій регламентації контрольної діяльності органів державного управління.

На жаль, в області фінансових відносин у законах України до цього часу чітко не визначені повноваження та функції різних органів фінансового контролю. Їх задачі та функції у процесі формування та використання бюджетно-фінансових ресурсів у значній мірі переплетені, характеризуються елементами дублювання та паралелізму. Сьогодні фінансовий контроль в різній мірі покладений на Рахункову палату Верховної Ради України, Державну податкову адміністрацію України, Міністерство фінансів України, Державну контрольну-ревізійну службу України, Державне казначейство України, Національний банк України, органи відомчого контролю та ін.

Також, необхідно зазначити, що у ході соціально-економічних перетворень останніх років був ослаблений, а частково і ліквідований відомчий контроль у міністерствах та інших центральних органах державної влади, не приділялося достатньої уваги чіткій організації внутрішнього контролю в державних установах.

Отже, важливим питанням на сучасному етапі розвитку фінансових відносин є відпрацювання правового механізму ефективної системи бюджетно-фінансового контролю в Україні.

Необхідність налагодження чіткого механізму всебічного контролю диктується також ускладненням фінансових аспектів діяльності держави в ринкових умовах, у тому числі активним залученням до задоволення суспільних потреб комерційних структур, використанням інфраструктури банків і інших фінансово-кредитних установ для обслуговування державних коштів, виходу дер-